

FYODOR MİHAYLOVIÇ DOSTOYEVSKI
Yeraltından Notlar

İletişim Yayınları, Dünya Klasikleri, 2000-2013 (22 baskı)
© 2000 İletişim Yayıncılık A. Ş.

Записки из Подполья

© Önsöz: 2013, Richard Pevear, "Introduction to *Notes from Underground*"

© Sonsöz: 2010, Joseph Frank, "*Notes from Underground*"

İletişim Yayınları 641 • İletişim Klasikleri 6

ISBN-13: 978-975-05-1452-4

© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2014, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYANLAR Bahar Siber, Güneş Akkor, Emrah Serdan

KAPAK UYGULAMA Suat Aysu

KAPAK RESMİ Edvard Munch, "Saint-Cloud'da Gece", 1892

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Bahri Özcan

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FYODOR MİHAYLOVIÇ DOSTOYEVSKI

Yeraltından Notlar

Записки из Подполья

RUSÇADAN ÇEVİREN *Mehmet Özgül*

RICHARD PEVEAR'İN ÖNSÖZÜ VE
JOSEPH FRANK'İN SONSÖZÜYLE

FYODOR MIHAYLOVIÇ DOSTOYEVSKI doktor bir babanın oğlu olarak, 11 Kasım 1821'de Moskova'da doğdu. Çocukluğunu Moskova'daki Marya Hastanesi'nin bir lojmanında, zorba ve alkolik bir baba ile hasta bir anne arasında geçirdi. Küçük yaştan itibaren edebiyatla ilgilenmeye başladı ve Puşkin, Goethe, Cervantes gibi yazarlarla tanıştı. 1837'de annesini kaybetti ve ertesi yıl St. Petersburg'daki Askeri Mühendislik Okulu'na gönderildi. Babasının ani ve şüpheli ölüm haberini burada aldı. Bu kayıp üzerine bunalıma giren Dostoyevski, 1839 yılında ilk sara nöbetini geçirdi. 1844'te edebiyatla daha yakından ilgilenebilmek için askerlik mesleğinden istifa etti. 1846'da ilk romanı *İnsancıklar* yayımlandı ve edebiyat çevrelerinde büyük ilgiyle karşılandı. Ne var ki ardından gelen çalışmaları *Öteki* (1846), *Ev Sahibesi* (1847), *Beyaz Gece-ler* (1848) aynı başarıyı sağlayamadı ve ilk romanında kendisine destek veren ünlü eleştirmen Belinski'nin alaylarına hedef oldu. Aşırı duyarlı ve sinirli bir kişiliğe sahip olan Dostoyevski bunun üzerine ruhsal çöküntü yaşayarak hastalandı. 1849'da Çar I. Nikola'nın baskıcı yönetimine karşı faaliyetlerinden dolayı tutuklandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. İnfazın uygulanmasına dakikalar kala, cezası Sibiry'a da dört yıl kürek mahkûmiyetine çevrildi. Hapiste okumasına izin verilen tek eser *İncil*'di. Bu süre boyunca etrafını kuşatan, horlanan ve ezilen kesimi yakından tanıma fırsatı buldu. 1854'te serbest bırakıldıktan sonra Semiapatinsk'te zorunlu kışla hizmetine gönderildi ve subaylığa kadar yükseldi. 1857'de yoksul ve dul Marya Dimitriyevna İsayeva ile kendisine mutluluk getirmeyen bir evlilik yaptı. Edebiyata dönüşü *Amcamın Rüyası* (1859) isimli, mizah öğeleri barındıran Gogolvari öyküyle oldu. Aynı yıl yayımladığı kısa romanı *Stepançikovo Köyü ve Sakinleri* (1859) de istediği ilgiyi göremedi. 1860'ta tefrika edilen ve toplum dışına itilmiş kişilerin anlatıldığı *Ölü Bir Evden Hatıralar* ile kendini edebiyat çevrelerine tekrar kabul ettirdi. Tolstoy ve Turgenyev'in övdüğü eser Sibiry'a'daki mahkûmiyetinden derin izler taşıyordu. 1861'de ağabeyiyle birlikte *Vrenja* (Zaman) adlı dergiyi çıkarmaya başladı. Bu dergide Batı karşıtı Slavcı düşüncelerini savunduğu tartışma yazıları yayımlandı. Ardından, eleştirmenlerin sert tepkilerine sebep olan fakat okur tarafından beğeniyle karşılanan *Ezilmiş ve Aşağılanmışlar* yayımlandı. Yoğun çalışma temposu nedeniyle sağlığı bozulan Dostoyevski, doktorunun tavsiyesi üzerine 1862'de hayalini kurduğu Avrupa seyahatine çıktı. Fransa, İngiltere ve İtalya'ya kapsayan bu kısa gezinin ardından, 1863'te Batı kültürünü eleştirdiği *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları*'ni kaleme aldı. Aynı yıl yayımlanan bir yazı sebebiyle dergisi kapatılınca yeniden mali krize sürüklendi. Maddi sıkıntılarından kurtulma umuduyla Almanya, Wiesbaden'e kumar oynamaya ve bir süredir ilişki yaşadığı Polina Suslova ile buluşmaya gitti. Birkaç yıl sonra yayımladığı *Kumarbaz* bu dönemde yaşadığı büyük yıkımları anlatır. 1864'te Rusya'ya döndükten sonra ağabeyiyle *Epoha* (Çağ) adında yeni bir dergi çıkardı ve *Yeraltından Notlar*'ı burada tefrika etmeye başladı. Aynı yıl kansını ve ağabeyini kaybetti. Bunu izleyen on yıl boyunca, Dostoyevski art arda *Suç ve Ceza* (1866), *Kumarbaz* (1867), *Budala* (1868), *Cinler* (1872), *Delikanlı* (1875) gibi başarılarını kaleme aldı. Sürekli borç baskısı altında yaşayan ve alacaklıları tarafından sıkıştırılan yazar, daha hızlı çalışmak için işe aldığı yirmi yaşındaki sekreteri Anna Grigoriyevna Snitkina'yla, kansının ölümlünden üç yıl sonra, 1867'de evlendi. Bu evlilikten doğan kızı üç aylıkken ölünce derin bir sarsıntı yaşadı ve deliliğin eşiğine kadar sürüklendi. Bu dönemde yoksulluk, sara nöbetleri ve kumar tutkusuyula boğuştu. 1874'te solunum yetmezliği tedavisi için bir süreliğine Almanya'ya gitti. 1880'de Puşkin anıtının açılışında konuşma yapmak üzere Moskova'ya davet edildi; konuşması hem halk üzerinde hem de edebiyat çevrelerinde büyük yankı uyandırdı. Yazarlık hayatı boyunca işlediği önemli temaları bir araya getirdiği *Karamazov Kardeşler*'i ölümüne üç ay kala tamamladı. Dostoyevski 9 Şubat 1881'de St. Petersburg'da hayatını kaybetti. Kalabalık bir halk kitlesinin katıldığı cenaze töreninin ardından, Tikhvin Mezarlığı'na defnedildi.

I

Ben hasta bir adamım... Gösterişsiz, içi hınçla dolu bir adamım ben. Sanıyorum, karaciğerimden hastayım. Doğrusunu isterseniz, ne hastalığımдан anladığım var ne de nerenin ağrıdığını tam olarak biliyorum. Tıbba, hekimlere saygı duymakla birlikte, şimdiye dek tedavi olmadığım gibi, bundan sonra da böyle bir şey düşünmüyorum. Üstelik boş inançları olan bir insanım, hem de tıbba saygı duyacak kadar (oldukça iyi bir öğrenim gördüm, boş inançlara inanmamam gerekirdi, ama inanıyorum işte). Hayır, hayır, salt hıncımdan dolayı tedavi olmak istemiyorum. Siz bunu anlayamazsınız. Ama ne ziyarı var, ben anlıyorum ya! Bu huysuzluğumla kime kötülük edeceğimi açıklamak elimde değil, bunu ben de bilmiyorum; bildiğim bir şey varsa, o da, tedaviden kaçmakla hekimlere bir “zarar veremeyeceğim”, olsa olsa bütün zararı kendimin çekeceğidir. Yine de hıncımdan tedavi olmuyorum! Karaciğerim ağrıyormuş, varsın daha beter ağrısın!

Epeydir böyle yaşıyorum, belki yirmi yıldır. Şimdi kırkıncıdayım. Eskiden çalışırdım, şimdi görevi bıraktım. Ters bir memurdum. Kabaydım, kabalığımdan zevk alırdım. Rüşvet yemediğime göre, demek oluyor ki kendimde, kaba olma hakkını görüyor, bununla kendimi ödüllendiriyordum. (Kötü bir nükte, ama olsun, karalamayacağım. Yazarken güzel olacağını sanmıştım, şimdi bakıyorum da çirkin bir böbürlenmeden öteye geçememişim. Böyle olduğunu bile bile karalamayacağım işte!) Masama gelenlerin işini, dişlerimi gıcırdata gıcırdata yapar, birinin kırıldığını görsem, bundan büyük bir zevk alırdım. Hemen hemen her zaman da gücenen biri çıkardı. Çoğunlukla ürkek kimseler olurlardı gücenenler. Ricacı milleti değil mi?.. Yalnız kendini bilmez bir subaydan nefret ederdim. Bir türlü yola gelmek bilmez, kılıcını şakırdatarak, karşımda iğrenç bir gururla dikilirdi. Kılıcı yüzünden bu adamla tam bir-bir buçuk yıl savaştım. Sonunda da yendim onu. Kılıcını şakırdatmaktan vazgeçti. Hoş, bu olay gençliğimde olmuş bir şey. Ama, sevgili okuyucularım, asıl hincimin nereden geldiğini biliyor musunuz? Durumumun püf noktası, bütün rezilliği de burada ya... Benim asıl kızdığım şey, sinirli anlarımda bile içimde bir öfke ya da hincin bulunmaması, bütün cartcurtları yalnız gönlümü hoş tutmak için yapmamdı. Öfkeden ağzım köpürmüşken biri biraz gönlümü alsa ya da önüme bir bardak çay sürse hemen yelkenleri suya indirirdim. Bununla da kalmaz, ona karşı bir yakınlık duyardım; ama sonra kendime kızar, utancımından birkaç ay uykularımdan olurdu. Yaratılışım böyleydi işte.

Yukarıda ters bir memur olduğumu söyledim ya, yalan! Hırşımdan öyle söyledim. İş sahiplerine de, subaya da caka satardım; gerçekte hiçbir zaman ters biri olmamışımdır. Her an içime bunun tam karşıtı bir sürü duygunun olduğunu hissederdim. Bu duygular içimde kıpır kıpır eder du-

rurdu. Bunların yaşamım boyunca böyle kaynaştıklarını, dışarı taşmak için fırsat kolladıklarını bilirdim, ama bırakmazdım, bile bile bırakmazdım. Utancımın yerin dibine girecek durumlara mı düşmedim, beni çarpıntılar mı tutmadı bu yüzden; bıktım, canımdan bezdim! Bunları yazarken sanki bir şeylere pişman olmuşum, sizden özür diliyormuşum gibi bir halim mi var, beyler?.. Kalıbımı basarım, öyle düşünüyorsunuzdur. Bununla birlikte sizin ne düşündüğünüz vız gelir bana...

Benim nasıl bir adam olduğum da belli değil: Ne ters bir adamım, ne uysal; ne alçağın biriyim, ne onurlu; ne kahramanım, ne de korkak... Kendi köşeme çekilmişim; zeki insanların önemli bir iş tutamayacakları, iş tutanlarınsa aptal oldukları gibi kin dolu, boş bir avuntuyla günlerimi doldurup gidiyorum. Evet efendim, 19. yüzyıl insanı en başta iradesiz olmalıdır, böyle olmak onun boynunun borcudur; iş beceren, iradeli adam aptal, dar kafalıdır. İşte benim kırk yıllık yaşamımda vardığım sonuç! Kırk yaşındayım artık; şaka değil, kırk yıllık koca bir ömür, yaşlılığın ta kendisi! Kırkıdan fazla yaşamak ayıptır, aşâğılıktır, ahlâksızlıktır. Kim yaşar kırkıdan fazla? Haydi, bana açıkça, elinizi vicdanınıza koyarak söyleyin! İsterseniz size ben açıklayayım: Aptallar, namussuzlar yaşarlar kırkıdan sonra. Bütün ihtiyaçların, o ak saçlı, güzel kokular sürünmüş saygıdeğer ihtiyaçların yüzüne karşı söylerim bunu! Hatta çıkar, sokaklarda haykırırım! Buna hakkım var, çünkü kendim de altmış yaşına kadar yaşayacağım! Üstelik yetmişimi, seksenimi bulacağım!.. Of! İzin verin, biraz soluk alayım!..

Beyler, sizi güldürmek istediğimi sanıyorsunuzdur belki de. İşte bunda da yanıldınız. Ben sizin düşündüğünüz ya da düşünebileceğiniz gibi şakacı bir adam değilim; ama bütün bu gevezeliklerime sinirlenerek (sinirlendiğinizi epeydir hissediyorum), benim ne biçim bir adam olduğumu sor-

mak istiyorsanız yanıt vereyim: Küçük bir memurdum. Yalnız karnımı doyurmak için (yalnız bunun için) çalıştım; geçen yıl uzak akrabalarımından biri bana altı bin ruble miras bırakınca hemen istifamı bastım ve oturdüğüm şu köşeye çekildim. Eskiden de burada otururdum, ama şimdi iyice yerleştim. Kentin kıyısında kötü mü kötü bir oda burası. Hizmetçim, ahmaklık derecesinde hırçın, yaşlı bir köylü karısı; ondan pis bir kokunun yayılması da her şeye tuz biber ekliyor. Petersburg ikliminin sağlığıma zararının dokunmaya başladığını, ufacak gelirimle başkentte yaşamanın güç olacağını söylüyorlar. Bu deneyimli, akıllı, evet efendimci öğütçülerden daha iyi bilirim ben ne yapacağımı. Yine de burada, Petersburg'da oturacağım, adımımı bir yere bile atmam! Niçin mi gitmek istemiyorum? Hiç... Gitmişim ya da gitmemişim, ne fark eder?

Aklı başında bir adamın sözünü etmekten en çok zevk alacağı konu nedir, bilir misiniz?

Yanıt: Yine kendisi...

Öyleyse ben de kendimden söz edeyim biraz...

II

Sevgili okurlarım, sizin dinlemek isteyip istemediğinizi bilmem ama, şimdi size niçin bir böcek bile olamadığımı anlatmak istiyorum. Şunu bütün ciddiyetimle belirteyim, pek çok kez bir böcek olmayı istemişimdir. Ne yazık ki, buna bile erişemedim. Baylar, yemin ederim, her şeyi fazlasıyla anlamak bir hastalıktır; hem de tam anlamıyla, gerçek bir hastalık. Normal bir insanın anlayış gücü, –başka bir söyleyişle– yeryüzünün en soyut, en işini bilen kenti olan Petersburg'da (öyle ya, kentlerin işini bilenleri de var, bilmeyenleri de) yaşamak gibi katmerli bir talihsizliğe uğramış 19. yüzyıl aydı-

nının payına düşen anlayışın yarısı, dörtte biri, hatta daha azı günlük yaşantımız için yeter de artar bile. Hani nasıl derler, içinden geldiği gibi hareket edenlerin, elinden iş gelenlerin anlayışıyla yetinmelidir insanoglu. Bunları işadamlarına efelik yapmak, hem de kılıcını şakırdatan subayımız benzeri en bayağısından efelik taslamak için yazdığımı düşünmüyorsanız size istediğinizi veririm. Ama, değerli okuyucularım, siz hiç hastalıklarıyla övünenleri, üstelik bir de efelik taslamaya kalkışanları gördünüz mü?

Gelin görün ki, oluyor böyle şeyler... İnsanlar hastalıklarıyla övünüyorlar, caka da satıyorlar; belki herkesten çok ben yapıyorum bunu. Keselim tartışmayı, yersiz bir sav ile ri sürdürdüğümü biliyorum. Ama şuna iyice inanıyorum ki, değil fazlasıyla bilinçli olmak, bilincin her türlü hastalıktır. Bence öyledir işte. Bir dakika geçelim bunu da, şimdi söyleyin bakalım: Bazen, hem de terslik bu ya, eskilerin deyi miyle “bütün güzel, yüce şeyler”in inceliğini kavramaya hazır olduğum zamanlar, evet tam bu sırada, o güzellikleri anlayacak yerde, neden belki de herkesin yapabileceği biçimsiz hareketleri, hem de sanki özellikle yapıyormuşum gibi, tam yapılmaması gerektiğini anladığım bir zamanda yapıyorum? Niçin iyilik üstüne, güzel, yüce şeyler üstüne anlayışım derinleştikçe, batağa daha çok saplanıyorum, neredeyse boğulmama ramak kalıyor? Beni asıl şaşırtan şey, bu durumun bende rastgele değil de, sanki öyle gerektiği için olmasıydı. Durumum geçici bir hastalık ya da aksaklık değil, benim her zamanki davranışımı sanki; sonunda buna karşı koyma isteğim bile kalmadı. Bunun belki de benim doğal durumum olduğuna neredeyse inanacaktım, gerçekte inanmış da olabilirim. Başlangıçta bu karşı koymanın beni ne kadar üzdüğünü bir bilseniz! Başkalarının da aynı durumla karşılaştığına inanmadığım için bunu bir sır olarak sakladım yaşamım boyunca. Yaptıklarımın utanırdım (şimdi

bile utanıyorum belki de). Utanmam bazen o kerteye varır-
dı ki, o iğrenç Petersburg geceleri köşeciğime çekilmekten
gizli, aşağılık, anormal bir sevinç duyar; o gün yine bir ke-
pazelik yaptığımı, hatamı bir daha onaramayacağımı anlaya-
rak kendimi için için yer dururdum. Kendimi suçlarken acı-
larım alçakçasına zayıflamaya başlar, sonra da hazza dönü-
şürdü. Evet, yanlış anlamadınız, bildiğiniz şu haz! Başkala-
rının da aynı hazzı duyup duymadıklarını öğrenmek için bu
konuyu açtım. Konuyu biraz daha derinleştireyim: Küçül-
düğünüzü ve bu yolda en aşırı dereceye varmış olduğunuzu
fark etmekten doğar bu haz. Durumunuzun umarsızlığı-
nı, başka türlü bir adam olamayacağınızı, değişmek için za-
manınız, inancınız bulunsa bile değişmeyi kendiniz de iste-
meyeceğinizi anlamamanın tadına doyum olur mu? Hem de-
ğişmek istesenez ne olurdu ki; belki sizin için aslında baş-
ka yol yoktu! En önemlisi de bütün bunların, derin anlayı-
şın doğal ve temel yasaları sonucu, bu yasalara bağlı olarak
kendiliğinden ortaya çıkmasıdır. O nedenle değişmek şöyle
dursun, bu durumda yapılacak bir şey yoktur. Derin anlayış
yasalarına göre şu sonuca varabiliriz: Aşağılık bir herif ciğ-
erinin beş para etmediğini kavramakla kendisine bir avunma
payı çıkarır gibidir. Eh, yeter artık... Bu kadar laf ettim de yi-
ne bir şey açıklayabildim mi? Bu işin hazzını nasıl açıklaya-
cağız? Olsun, ben üstesinden gelirim. Kalemim ne diye aldım
elime! Öyleyse sonuna dek götüreceğim...

Sözün gelişi, onuruna çok düşkün bir adamım ben. Bir
kambur, bir cüce kadar da kuruntulu, alınganım; ama ne
yalan söyleyeyim, birisinin kalkıp beni tokatlamasından kı-
vanç duyacağım çok zamanlar olmuştur. Ciddi söylüyorum;
herhalde bunda da ayrı bir tat, kuşkusuz acıdan doğan bir
tat bulabiliyordum. Acıda hazların en tatlısı saklıdır, hele
bir de insan, durumunun umarsızlığını çok iyi anlarsa! Dö-
nelim yine tokat konusuna; tokadı yer yemez bilincim, içi-

ne düştüğüm durumu incelemeye koyulur. En önemlisi de kendimi her davranışında suçlu bulmamdır, daha kötü-sü, değişmez yasaların bir sonucuymuş gibi suçsuzken bile kendimde bir suç aramamdır. Bunun birinci nedeni, çevremdekilerden daha akıllı olmamdır herhalde. (Her zaman kendimi çevremdekilerden akıllı bulur, hatta inanmazsınız, bundan dolayı utanırdım. En azından kimsenin yüzüne açıkça bakamaz, bakışlarımı kaçırırdım.) Kendimi suçlu bulmamın ikinci nedeni ise, gönlü yüce bir insan da olsam, bunun yararsızlığını görerek üzüleceğimi anlamamdır. Herhalde gönlü yüceliğimi hiçbir yerde kullanamazdım. Tokat atanın bunu doğa yasalarına uyararak yaptığını kabul ederek, hem doğa yasalarını bağışlamak elde olmadığı için adamı bağışlamaz; hem de, aynı yasalar nedeniyle de meydana gelse, bu incitici olayı unutamazdım. Öte yandan gönlü yüce değilim diye adamdanda öç almaya kalksam, bunu yapmak elimden gelir miydi? Sanmam, çünkü elimden gelse bile bir şey yapamıyordum. Niçin mi? İşte bu konuda birkaç sözüm daha var.

III

Öç almayı, kendi çıkarlarını korumayı bilen insanlar bunu nasıl yaparlar, dersiniz? Varsayalım, böyleleri öç alma duygusuna kapılsalar, benliklerinde bu duygudan başka her şey silinir. Kudurmuş boğalar gibi boynuzlarını öne eğerek ileri atılırlar, onları ancak karşılarına çıkan bir duvar durdurabilir. (İçlerinden geldiği gibi hareket edenler ile işadamlarının duvarı görür görmez zıncı diye duracaklarını hemen belirtmeliyim. Onlara göre duvar, durmadan düşünen, bu nedenle elinden bir şey gelmeyen bizim gibiler için olduğu gibi bir engel ya da ciddiliğine inanmadığımız hal-

de dört elle sarıldığımız bir bahane değildir. Hayır, hayır, onlar bütün içtenlikleriyle dururlar. Duvar, onlar için yatıştırıcı, doğru ve kesin bir karara vardırıcı, hatta belki de gizemli bir anlam taşır... Neyse, duvar konusuna sonra döneceğiz.) İşte ben içi dışı bir insanı, onu özene bezene yaratan, sevecen doğa ananın görmek istediği gibi, gerçek normal insan sayarım. Böyle bir adamı kıskanmaktan kendimi yer bitiririm. Aptal olmaya aptaldır, böyle değildir diye sizinle tartışmayacağım, ama nereden bileceksiniz, belki de normal adamın aptal olması kaçınılmazdır. Belki de böylesinin ayrı bir güzelliği vardır. Bu düşüncemin doğruluğuna inanmam için başka bir neden de, normal insanın karşıtının, yani doğanın kucağından değil de, imbikten geçirilmiş, derin anlayışlı adamın (bunda da gizemli bir hava var, ama pek emin değilim) normal insan karşısında bazen birden duralaması, bütün üstünlüğüne karşın kendisini seve seve sıçan gibi görmesidir. Üstün anlayışlı olmasına üstün anlayışlıdır, ama olup olacağı bir sıçandır; oysa karşısında bir insan, kendisinden farklı bir şey vardır. Asıl önemlisi de kimse ondan böyle bir şey istemeden kendisini sıçan saymasıdır, buna dikkatinizi çekerim. Şimdi bu sıçanın neler yaptığına şöyle bir bakalım. Sözün gelişi, sıçan birine gücense (zaten her zaman gücendiği biri vardır) ve oç almak istese, içinde belki de “l’homme de la nature et de la verité”den* daha çok kin birikir. Gücendiren kişiye aynı biçimde karşılık vermek için duyduğu iğrenç, aşağılık istek belki de “l’homme de la nature et de la verité”den daha çok içini kemirecektir, çünkü “l’homme de la nature et de la verité” doğuştan ahmaklığı yüzünden oç almayı düpedüz bir hak sayar, oysa üstün anlayışı sonucu sıçan kendisine böyle bir hak tanımaz; sonuçta sıra asıl amaca, yani oç almaya gelir. Zavallı sıçan ilk gücenikliğinin yanına sorular, kuş-

(*) (Fr.) Doğa ve gerçeklik adamı.

kular biçiminde bir sürü yeni küçük düşürülmeler, gücencmeler katmıştır; bir sorunun karşısına yanıtsız kalan daha nice soru koymuştur; sonunda bir de bakmıştır ki, kuşkulardan, yersiz heyecanlardan ve en sonunda onunla insafsızca alay etmeyi iş sayan müdür, yargıç kılığındaki içi dışı bir, işini bilen adamların tükürüklerinden oluşan pis bir çamur, bulanık, kokuşmuş bir karışım kuşatmıştır dört bir yanını. Bu durum karşısında sıçanın tutacağı tek yol, her şeye boş vererek, kendisinin bile inanmadığı, küçümseyen, yapmacık bir gülümsemeyle utana sıkıla delikçiğine sıvışmaktır. Orada, leş gibi kokan iğrenç yeraltında, alaya alınarak gücendirilmiş sıçancık yavaş yavaş kine; soğuk, zehirli, özellikle sonu gelmez bir kine boğulur. Kinini kırk yıl en ince, en utanç verici ayrıntılarına dek anımsayacak, her anımsayıştaki kendi kafasından daha bir yüz kızartıcı şeyler ekleyerek, bu uydurmalarıyla kendini yiyip bitirecektir. Bir yandan kuruntularından utanır; bir yandan da olanları anımsamaktan, yeni baştan kurcalamaktan, “olabilirdi” düşüncesiyle başka başka uydurmalar eklemekten kendini alamaz. Bağışlamak nedir bilmez. Belki öç almaya bile kalkışır, ama beceriksizce, miskin miskin, uzaktan uzağa, sinsice ne öç almak hakkına, ne de başarısına inanmadan yapar bunu; öbür yandan öç almak istediği kimseden yüz kat fazla üzüleceğini, ötekinin kılının bile kıpırdamayacağını ta başta bilir. Ölüm döşeğinde bunları bir kez daha, bunca zaman birikmiş faizleriyle birlikte anımsayacak ve... Bakın işte, bu soğuk, iğrenç yarı umutsuzlukla, yarı inançla, kahrından kendini bilinçli olarak yeraltına kırk yıl diri diri gömmede, zorlamayla yaratılmış durumunun yine de kısmen içinden çıkılabilir olmasında, bütün o içe işleyen doyurulmamış isteklerin temelinde, kesin olarak verilen karar ile bunun peşinden gelen pişmanlıklar çalkantısında yatmaktadır yukarıda sözünü ettiğim garip hazzın özü. Bu

haz o derece ince, bazen anlaşılması öylesine zor bir duygudur ki, azıcık dar görüşlü, hatta sınırları sağlam kimse-ler bundan zerrece nasiplerini alamazlar. Şimdi siz sırtı-tarak: “Belki de tokat yemeyenler bile anlamaz,” diyerek, ki-barca tokat yemiş olabileceğim için bu işin uzmanı kesil-diğimi ima edeceksiniz. Böyle düşündüğünüze bahse gi-rerim. Merak etmeyin beyler, hiç tokat yemedim; gerçi si-zi bilmem ama, ben tokat yemiş de olsam pek değişmezdi. Yaşamım boyunca fazla tokat atmadığım için de çok üzgü-nüm. Eh, yeter bu kadar, sizi pek ilgilendiren bu konu üs-tüne tek sözcük eklemeyeceğim artık.

Hazzın kimi inceliklerini kavrayamayan, sınırları sağlam insanlardan söz edeyim biraz da. Bu baylar, gerçi sırası ge-lince öküz gibi böğürüp bununla belki de büyük bir onur kazanırlar, ama demin de söyledim ya, bir zorlukla karşı-la-şınca siniverirler. Zorluk onlarca taş duvar demektir. “Han-gi taş duvar?” diyeceksiniz. Elbette doğa yasalarıdır, do-ğa bilimlerinden çıkan sonuçlar ile matematiktir bu taş du-var. Sözün gelişi, sana maymundan geldiğimizi kanıtlamış-larsa, bu gerçeği yüzünü buruşturmadan kabul edeceksin. Gövdendeki tek bir yağ damlasının senin için yüz binlerce hemcinsininkinden değerli olması gerektiği; erdem, sorum-luluk, safsata, boş inanç denen şeylerin hep bu sonuca göre çözümlendiği kanıtlanırsa yine olduğu gibi kabul edecek-sin, çünkü matematiğin “iki kere iki dört eder” kesin sonu-cu vardır bunlarda. Hele bir karşı durmaya kalkın; “Aman efendim, nasıl karşı çıkarsınız? Bu, iki kere ikinin dört et-mesi kadar açıktır! Doğa size danışmaz, onun sizin istekle-rinizle, yasalarının hoşunuza gidip gitmediğiyle işi yoktur. Doğayı olduğu gibi, bütün sonuçlarıyla kabul etmek zorun-dasınız. Duvar duvardır vb. vb.,” diye bağırlar. Aman Tan-rım, herhangi bir sebepten ötürü doğa yasaları ile iki ke-re ikinin dört ettiği hoşuma gitmiyorsa, bana ne bu yasa-

lardan, bana ne aritmetikten? Duvarı yıkmaya gücüm yetmiyorsa, “ille de yıkacağım!” diye yırtınmam elbette; ama önümde yıkmaya gücümün yetmediği bir taş duvar bulunmasına da razı olamam.

Gerçekten de böyle bir taş duvar, iki kere ikinin dört etmesi gibi kesinlikle huzur demektir; hiç olmazsa barış için söyleyeceği birkaç sözü vardır. İşte size saçmaların en büyüğü! Öte yandan bütün zorlukları, bütün taş duvarları görüp anlamak; zorluklara, taş duvarlara boyun eğmekten tiksiniyorsanız boyun eğmemek; mantığın kaçınılmaz, en çetrefil yollarıyla taş duvarın önünde bile suçun sizde olduğunu anlayıp böyle sonu gelmez bir konu üzerinde aşağılık yargılara varmak bunları yapmamaktan çok daha iyidir. Çünkü zerre kadar suçumuzun olmadığı apaçık görüldüğünden, köşenizde kendinizi sessiz sessiz yer bitirirsiniz. Kızacağınız bir kimse ya da bir şey olmadığı, belki de hiç olmayacağı için eliniz kolunuz bağlı şehvet baygınlıkları geçirirsiniz. Aldatmaca, göz boyama ve el çabukluklarından oluşan karmakarışık bir dünya yarattığınızı bile bile, kime neden gücendiğinizi kestiremeden, bütün bu aldatmacalar, karışıklıklar arasında içiniz sızlar da sızlar; bilmedikleriniz arttıkça sızılarınız o ölçüde çoğalır.

IV

“Kah-kah-kah! Güleyim bari... Şu halde sizce dış sızısında bile haz vardır!” diyeceksiniz.

“Elbette!” derim ben de size. Dış ağrısının da ayrı bir hazı vardır. Tam bir ay dişlerim ağrıdığı için çok iyi bilirim. Kuşkusuz bu durumda açıkça öfkelenilmez, iniltiler çıkarılır, ama bu iniltiler içten gelmeyen, sinsi iniltilerdir. Sorun da burada zaten. Acı çeken kimsenin bütün zevki inlemek-

tir, bundan bir zevk almasaydı inlemekte direnir miydi? İyi bir örnek aldım beyler, bunu biraz daha deşeceğim. Bu inlemelerinizle, ilkin, acılarınızın bütün amaçsızlığıyla sizi küçük düşürdüğünü, varlığına aldırmadığınız doğa yasalarının alay edercesine, kılı kıpırdamadan sizi hırpaladığımı anlatmak istersiniz. Ortada bir düşman olmadığı halde sızılarınızın sürüp gittiğini; dışı Wagenheim'ların* bütün çabalarına karşın dişlerinizin tutsağı olduğunuzu; sizin dışınızda birinin istemesiyle acılarınızın dinedeğini ya da üç ay daha süreceğini; son olarak da, boyun eğmeyip hâlâ karşı koyuyorsanız, kendinizi avutmak için size kalan tek şeyin, ya kendini kırbaçlatmak ya da yumruklarınızı acıtırcasına duvarınızı dövmek olduğunu söylemek istersiniz inlemelerinizle. İşte kimden kaynaklandığı belli olmayan bu olaylar, içe oturan aşığılanmalar sonundadır ki, bazen şehvet derecesine varan bir haz duyulur yavaştan yavaşa.

Rica ederim, sevgili okurlarım, şu diş ağrısı çeken 19. yüzyıl aydınının sızlanmalarına ikinci, üçüncü gününde bir kulak verin! Artık inlemesi ilk günkü gibi, yalnız diş ağrısından ileri gelen, kaba bir köylünün inlemeleri olmayıp, uygarlığa, Avrupa kültürüne bulaşmış, şimdikilerin deyişiyle, "topraktan ve halkın özünden kopmuş" bir insanın inlemeleridir. Bu inlemeler gittikçe çirkinleşir, sonunda pis bir hırçınlığa dönüşerek günlerce sürer gider. Bu insan, inlemeleriyle bir yarar elde edemeyeceğini, hem kendini hem de başkalarını boşu boşuna üzüp rahatsız edeceğini; önünde yırtınıp durduğu kimseler ile yakınlarının, bu inlemeleri dinlemekten bıkararak artık kendisine inanmadıklarını; onun yapmacıksız, şamatasız, kimseye caka satmadan, fazla şımarmadan da inleyebileceğini düşündüklerini bilir; hem de herkesten çok... İşte her şeyi bu şekilde anlaması ve düşüğü yüz kızartıcı durum, ona hazzın son derecesini tattı-

(*) Dişçiler çoğunlukla Alman ya da Yahudi asıllıydı – ç.n.

rır. “Nasıl? Sizi rahatsız ediyor, yüreğinizi sızlatıyor; hem de evinizde uyku uyutmuyorum ya! Uyumayın, dişlerimin ağrıdığımı her an siz de anlayın. Artık eskiden görünmek istediğim gibi bir kahraman değil; iğrenç, şirret bir adam var karşınızda. Varsın öyle olsun. Foyamı ortaya çıkardığınız için kıvançlıyım. Benim pis pis dırlanmalarım hoşunuza mı gitmiyor? Öyle olsun, ben şimdi daha pis bir yaygara koparırım da, siz o zaman görün.” Yine anlamadınız mı beyler? Bu yüksek hazzı anlayabilmek için, sanırım kafalar daha çok gelişmeli, insanoğlu daha derin bir anlayış düzeyine erişmeli. Gülüyorsunuz, öyle mi? Buna çok memnun oldum. Biliyorum, şakalarım oldukça bayat, kaba, çetrefilli; üstelik kendime güvenmediğimi gösterir. Kendime saygılı davranmadığım içindir herhalde. Her şeyi anlayan bir adam kendine nasıl saygı duyar?

V

Küçük düşürülmesinde bile haz aramaya kalkışan bir adamın kendisine ufacak bir saygısı kalabilir mi? Hadi, siz söyleyin! Bunu umut kırıcı bir pişmanlık sonunda söylemiyorum. Öteden beri, “Beni bağışla babacığım, bir daha yapmam!” demekten nefret etmişimdir. Böyle söylemeyi beceremediğim için değil; tam tersine, kolaylıkla, hem de çok rahat söyleyebildiğim için nefret etmişimdir bu sözden. Zerre suçum olmadığı halde, birtakım hayaller kurarak kendimi suçlu bulduğum olmuştur çoğu kez. Bu da en kötüsüydü ya! O zaman yine içlenir, pişmanlık duyar, gözyaşı döker; böylece kendi kendimi kandırırdım. Numara yaptığım falan yoktu, salt yüreğim dayanmadığı için bu haltı karıştırdım... Gerçi doğa yasaları her zaman ve herkesten daha çok gücendirmiştir beni, ama bu durumda doğa yasala-

rını bile suçlayamazdım. Şimdi bunları anımsamak iğrenç bir şey, o zaman da böyle hissederdim. Bir dakika bile geçmezdi ki, bütün kinimle, o duygulanmaların, pişmanlıkların, değişme antlarının yalan, hem de kuyruklu birer yalan olduğunu anlamaya başladım. Kendimi zorla neden bu sıkıntılara soktuğumu sorarsanız, yanıt vereyim: Boş durmaktan bunaldığım, canım sıkıldığı için böyle maskaralıklar yapardım. Gerçekten öyle. Kendi kendinizi şöyle bir yoklayın, sevgili okurlarım, bunun doğru olduğunu anlayacaksınız. Yaşadığımı anlamak için kendi kendime serüvenler uydurur, yaşama oyunu oynardım. Kaç kez, bir hiç yüzünden, bile bile gücenmeyi denemişimdir; gücenecek bir şey olmadığını, kendimi kandırdığımı bildiğim halde işi o kerteye getirirdim ki, sonunda gerçekten gücenirdim. Kendime egemen olamayacak kadar hoşlanmaya başlamıştım bu oyundan. İki kez de âşık olmayı denedim. İnanır mısınız, beyler, o yüzden bir sürü de acı çektim. Yüreğimin bir köşesinde, acı çektığıme inanmayıp kendimle alay ederken, bir yandan da gerçek bir acıyla kıvrınır, kıskançlıktan kudururdum...

Değerli okurlar, bütün bunlar bunalmaktan, bir iş yapmanın beni boğacak hale gelmesinden ileri geliyor. Her şeyi anlamanın en yakın, en normal sonucu tembellikten, yani bile bile eli böğründe durmaktan başka nedir? Bundan yukarıda söz etmiştim. Yineliyorum, özellikle yineliyorum: İçlerinden geldiği gibi davranan insanlar, iş görenler dar kafalı oldukları için, kafaları çalışmadığı için her işi becerirler. Bunu size şöyle açıklayacağım: Bu tür insanlar dar görüşlü olmalarından ötürü, önlerine çıkan ilk sebepleri ikinci dereceden de olsa ana sebep sanırlar. Davranışlarına sağlam bir dayanak bulduklarına herkesten çabuk ve kolay inandıklarından dolayı da içleri rahattır. En önemlisi de bu değil mi zaten? Herhangi bir işe girişmeden önce, bütün kuşkulardan

arınarak huzur içinde olmalıdır insan. Peki ama ben kendimi nasıl huzura erdireceğim? Nerede bana destek olacak ilk sebepler, ilk dayanaklar? Bunları nasıl bulacağım? Şöyle bir düşünmeye başlıyorum, elime aldığım herhangi bir ilk sebep hemen peşinden kendisinden önceki sebebi sürüklüyor ve böylece uzayıp gidiyor. Anlamanın, düşünmenin içyüzü budur. Bundan çıkardığımız sonuç yine aynıdır. Demin öç almaktan söz etmiştim, anımsıyor musunuz? (Herhalde pek anlamamıştınız.) İnsanların, hak yerini bulsun diye öç aldığı söylenir. Öyleyse ilk sebep de bulunmuştur: Adalet. Şu halde büyük bir huzur içinde, iyi ve doğru bir iş yapıldığına inanılarak, başarıyla, rahat rahat öç alınabilir. Bense burada ne adalet ne de erdem göremediğim için, salt huysuzluğum yüzünden öç almak istediğimi bilirim. Huysuzluk bir sebep olmasa da, bütün kuşkularımı yenerek rahatça ilk sebep görevini yapabiliirdi. Gelgelelim, öfke bile duyamıyorum (zaten demin sözü bundan açmıştım). Huysuzluğum hep o uğursuz derin anlayış yasaları yüzünden kimyasal bir çözülmeye uğrar. Bir de bakarsınız, asıl amaç uçup gitmiş, sebepler toz olmuştur; suçlu ele geçmemektedir, aşağılanma aşağılanmadan çıkıp diş ağrısı cinsinden kaderin cilvesi haline gelmiştir. Yapacağın tek şey kalıyor, o da duvarı daha sert yumruklamak. Asıl sebebini bulamayınca her şeye boş verirsin. Bir kerecik bilinçli olmayı bir yana koyarak, ilk sebebini aramadan, uzun boylu düşünmeden, körü körüne bırak kendini duygularının akışına; sev ya da nefret et, boş durmamak için bir şeyler yap! En geç ertesi gün bu danışıklı kanma yüzünden kendini küçük görmeye başlarsın. Sonuç olarak sabun köpüğü ve yine eski tembellik.

Baylar, kendimi herkesten akıllı saymamın tek nedeni, bir işi bitirmek şöyle dursun, yaşamım boyunca hiçbir şeye başlamamış olmamdır. Ben de herkes gibi gevezenin, zararsız, ama can sıkıcı gevezenin biri olayım, ne çıkar! Her akıllı in-

sanın ilk baştan geveze olması, yani havanda su dövmesi altına yazılmışsa ne gelir elden?

VI

Keşke boş duruşum aylıklığım yüzünden olsaydı. Tanrım, o zaman kendime ne büyük bir saygı duyardım!.. Hiç olmazsa tembelliğim, güvenebileceğim belirli bir özelliğim var diye kendime en büyük saygıyı besledim. Birisi benim için “Kim bu adam?” diye sorunca, “Tembelin biri!” karşılığını verirlerdi. Böyle bir söz duymayı çok isterdim. Benim de belirli bir özelliğim, hakkımda söylenecek bir niteleme olacaktı. Ne demek efendim, “Tembelin biri!” Şaka değil, bu bir unvandır, bir mevkidir, kusursuz bir meslektir! Alay etmeyin, bu böyledir! İşte o zaman haklı olarak birinci sınıf bir derneğe üye olur, kendi kendime saygı beslemekten başka bir iş tutmazdım. Tanıdığım biri vardı, Lafitte şarabından anlamasıyla övünür dururdu. Bunu bir erdem olarak görüyor, kendisi hakkında en ufak bir kuşkuyla düşmüyordu. Adamcağız sonunda yalnızca huzur içinde değil, üstelik böbürlenerek öldü; bunda da çok haklıydı. İşte ben de onun gibi kendime bir meslek seçerdim: Tembel obur! Ama öyle düpedüz obur değil; şu, bütün güzel, yüce şeylere ilgi duyan oburlardan bir olurum. Nasıl, hoşunuza gitti mi? Ben buna öteden beri kafamı takmışımdır. “Güzel, yüce şeyler!..” kırk yaşında bana az çektirmedi, ama kırkinci yaşına basınca böyle oldu bu; oysa o sıralar, ah, o gençlik yıllarımda çıkacaklardı karşıma! O zaman kendime uygun bir iş de bulurdum: Bütün o güzel, yüce şeylerin onuruna içerdim. Kadehime önce biraz gözyaşı akıtmak, sonra da onu bütün güzel, yüce şeylerin onuruna kaldırmak için hiçbir fırsatı kaçırmazdım. Dünyada ne varsa hepsini güzellik, yü-

celik açısından görür; en pis, en iğrenç şeylerde bile güzel, yüce bir özellik bulurdum. İsteddiği zaman gözyaşı dökülebilen bir adam kesilirdim. Ressamın biri kalkıp Ge* ayarında bir tablo yaptı diyelim. Hemen böyle bir tablo yapmış olan ressamın onuruna içerdim, çünkü bütün güzel, yüce şeyleri seven bir adamdım ben. “Canınız nasıl isterse” adında bir yapıt mı yazıldı, hemen “Canınız nasıl isterse”nin onuruna kadehimi kaldırırdım; dedim ya, güzellik, yücelik adına yapmayacağım şey yoktur... Bu sırada herkesin kişiliğine saygı göstermesini beklerdim, birisi bana saygısızlık yapacak olsa hemen yakasına yapışırdım. “Huzur içinde yaşayıp debdebeyle ölmek!” Bundan daha güzel ne vardır yeryüzünde? Salıverdiğim göbeğimi, üç kat olmuş gerdanımı, rezilcesine havaya diktığım burnumu görenler “Bakın şu kalandor herife! Olunca böyle olmalı!” derlerdi. Siz ne söyler-seniz söyleyin, baylar, yaşadığımız şu olumsuz çağda böyle hoş sözleri işitmeyi kim istemez!

VII

Fakat bunlar tatlı hayallardan başka nedir ki? Lütfen söyley-misiniz, insanların gerçek çıkarlarını bilmemeleri yüzünden kötülük yaptıklarını ilk kez kim ortaya attı, kim böyle akıllıca bir söz etti? Sözümona, insanoğlunun kafası aydınlanır, gerçek çıkarları gözlerinin önüne serilirse, burnunu kirli iş-lere sokmaktan geri durarak, bir anda soylu, temiz yürekli biri olur çıkarmış. Bunun nedeni de, zihninin aydınlanıp gerçek çıkarlarını yalnız ve yalnız iyilik yapmakta görmesiy-miş. Hiç kimse bile bile kendi aleyhine hareket edemeyece-ğine göre, tek çıkar yol iyilik yapmakmış... Hey gidi çocuk; saf, temiz yürekli bebek! Dünya kurulalı beri insanların yal-

(*) Nikolay Nikolayeviç Ge, 19. yüzyılın tanınmış Rus ressamlarından.

nız kişisel çıkarlarına göre davrandıkları görülmüş müdür? İnsanların bile bile, yani gerçek çıkarlarını çok iyi anladıkları halde, bunları ikinci plana itip kimsenin zorlamadığı başka yollara, bir sürü karışık, tehlikeli işlere atıldıklarını gösteren milyonlarca örneğe ne demeli? Evet, insanlar kendilerine gösterilen yolun tam tersine, canlarının istediği yöne yürümüşler; akıl almaz, çetin, neredeyse karanlık yollarda yürümek için direnmişlerdir. Dik kafalılık, direnmek onlara çıkarlarından daha tatlı geliyor, anlaşılın... Çıkar! Nedir bu çıkar denen şey! İnsanoğlunun çıkarının nerede olduğunu kesinlikle belirleyebilir misiniz? Biri tutar, çıkarımı, kendisi için iyilik değil de kötülük istemekte görürse, hatta böyle yapmak zorunda kalırsa, buna ne demeli? Ya bir de her zaman böyle oluyorsa, o büyük kuralın ne değeri kalır? Ne dersiniz, böyle bir şey olabilir mi? Gülüyorsunuz, demek? Gülün, ama önce şu sorumu yanıtlayın: İnsanoğlunun çıkarları tam olarak sayıca belirlenmiş midir? Aralarında hiçbir sınıflandırmaya girmeyenler, giremeyenler yok mudur? Bildiğime göre, değerli okurlarım, insanların çıkarlarıyla ilgili listeyi istatistik rakamları ile ekonomik formüllerden ortalama bir hesapla çıkarmışsınız. Sizin çıkarlar listenizde refah, zenginlik, özgürlük, rahatlık gibi şeyler var; bunlara açıkça, bile bile sırt çeviren biri çıkarsa siz –elbette ben de– onu kara cahilin, zır delinin biri olarak görmez miyiz? Ne tuhaf; istatistikçiler, bilginler insanoğlu için birtakım hesaplar yaparken çıkarlardan birini her seferinde gözden kaçırmışlar, hatta bunu yanlış biçimiyle hesaba katarlar; oysa her şey bu önemsenmeyen çıkara dayanmaktadır. Tutup bu çıkarı da listemize eklesen ne olurdu sanki! Asıl felaket, bu anlaşılması güç çıkarın hiçbir sınıflandırmaya girmemesi, hiçbir listeye sokulmamasındadır.

Bakın, benim bir dostum var... O, yalnız benim değil, sizin de dostunuzdur, beyler; onunla dost olmayan yoktur!